

ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ НА НАСТАНАК И РАЗВОЈ ДРЖАВЕ

Мартин Ван Кревелд, Успон и пропадање државе, Београд: Албатрос плус, 2013.

Аутор нас кроз књигу води од праисторије до средњег века и говори много о томе шта су стручњаци у тим периодима закључивали, са посебним освртом на интимну везу између формирања територијалне државе и крваве еволуције ратовања. Посебно је веродостојна ауторова процена експлоативне и можда чак и кривичне улоге државе од тријумфа краљева до данас. Као што је председник Кенеди рекао, „не питајте шта ваша земља може да уради за вас, већ шта можете да урадите за своју земљу“! У књизи аутор прави историјат државе од њених почетака до данас. Почевши од најједноставније политичке организације која је икада постојала, аутор приказује порекло државе, њен развој, током два светска рата, као и њено ширење од првобитне базе у западној Европи да би покрила планету. На тај начин, он пружа фасцинантну историју владе од својих почетака до данашњих дана, он прати њено порекло, раст и пад. Ниче је назвао државу „најхладнијом од свих хладних чудовишта“, док је за Макс Вебера, „држава лице или група људи који располажу монополном над вршењу принуде на одређеној територији“. Ван Кревелд има нешто ужу дефиницију: „држава је апстрактан ентитет који се не може ни видети ни дотаћи“. Државни ентитет није идентичан са било којим владаром или владавином; то је корпорација у смислу

да поседује правну личност за себе, што значи да има права и дужности и да се укључује у различите активности као да је људско биће, од крви и меса. Јасно је на тај начин, да држава попут корпорације представља релативно нов изум“. Држава, која је од средине 17. века била најважнија карактеристика свих модерних институција, у опадању је; из западне Европе до Африке, многе постојеће државе прекомпонују се у веће заједнице или се распадају. Многе од њихових функција преузимају разне организације које, без обзира на њихову праву природу, нису државе.

Књига је подељена у осам поглавља која покушавају да презентују целу историју државе од праисторије до данашњих држава. Прво поглавље бави се целим добом пред држава, односно 1300. година пре нове ере (аутор сугерише да се Грчка и Рим не рачунају као примери „државе“ у његовом „модерном смислу“), где аутор разбија политичко искуство у овом периоду светске историје пре 1300. у четири главне категорије: 1) племена без владара, 2) племена са владаром, 3) градови-државе, и 4) јаке и слабе империје.

Аутор излаже дефиницију државе која заслужује расправу: „најважније карактеристике државе су прво, сувереност, она одбија да дели своје функције са другима, али концентрише сву моћ у својим рукама. Друго, као територијална целина, она

има извесна овлашћења над свим људима који живе у њеним границама. Треће и најважније, то је апстрактна организација за разлику од било ког њеног претходника у било које време и на било ком месту и није идентична са било којим владаром; то није ни човек, ни заједница, али као корпорација она има независну личност. Ово последње признато је законом и способна је да се понаша као особа при склапању уговора, поседовању имовине, бранећи себе.

Грчки градови-државе и Римска република најприближније су превазишли савремену разлику између јавних и приватних послова. Неко би на први поглед запазио да су разни системи за промоцију личних права катастрофални за индивидуалне слободе и подржавају њихово уништење. Ако лична власт „није била у стању, или чак покушала, да утиче на безбедност или живот или имовину појединаца,“ не би требало да је пожељна и добродошла за државу.

Време, од 1648. до 1789. године утицало је на развој државе као инструмента краљевске воље у периоду који се често назива „краљевски апсолутизам“. Аутор описује и анализира краљевску употребу таквих инструмената као нове бирократије: широко прихваћено повећање прикупљања информација, стварање комуникационе инфраструктуре, као и монополизација насиља. Најзанимљивије од свега, он говори о развоју политичке теорије, која прати и објашњава нови стил владе. Он истиче да је све то довело до одвајања „државе“ од лица монарха. Ово дело пружа дубоко другачији поглед на садашњост и будућност и пут да се прекине низ концептуалних заблуда које умањују наше мишљење. Аутор тврди да је држава од 1648. постала „створење“ друга-

чије од свих претходних облика цивилне владе, а пре тога времена влада је идентификована са неком особом или групом људи. Након 1648. држава губи ту личну идентификацију и постаје правно лице, корпорација. Све досадашње владе нису успеле да остваре ову кључну разлику између владајуће особе и владајуће организације. У изјави Луја XIV има много истине „Ја сам држава“. Наполеон то није могао да изјави. Лично правило далеко је од идеалног, јер људи су се нашли потпуно на милости и немилости владара. Две илустрације, узете из краја предржавног периода, показују како владари посматрају своје предмете. „Често поређење (између субјеката) и стада оваца и пастира, као и одрастања у своју корист говори само за себе. Тек након устоличења на трон 1660. године Луј XIV дошао је до тачке у којој је могао да разликује своју славу и добробит. Аутор сумња да је он имао право да неметне нове порезе, али суштина коју он наводи не може се оспорити: у извесном смислу, сви субјекти припадали су краљу.

Аутор наводи да држава није „особа од крви и меса, већ вештачки човек направљен од закона и прописа“ и стога је модерна држава много моћнија од било ког владара, што је чини снажном и јединственом. Међутим, како аутор показује, ова трансформација од кључног је значаја за разумевање како успона државе, тако и њеног предстојећег пада.

Као што се могло очекивати и под заштићеним појмом владавине, рат је у себи носио снажно лични карактер. „Владари попут Карла V, Франциса I и њихови савременици борили су се једни са другима да се утврди ко ће владати овим покрајинама. Лични карактер њихових свађа указује на чињеницу да је „цар у више наврата понудио да се бори против

свог ривала у двобоју“. Наравно, могло би се помислити да ништа не може бити толико лоше као лични карактер владавине ове врсте, али ипак, у средњовековној и раној модерној Европи, више је постојало простора за индивидуалне слободе него у модерним временима. Моћ монарха да доминира над својим поданицима захтева контролу са свих страна. Обласни господари, независни или полунезависни градови, цар и црква могу да се играју против краља и једни против других, да би се створили уточиште од угњетавања. Даље, предмодерним владарима недостајало је вештина у својим последњим данима да наследницима оставе средстава својих поданика.

Према водећем теоретичару новог појма, Томасу Хобсу, закон државе није разрађен до краја: треба му признати неконкурентски извор ауторитета, без обзира да ли од стране цркве или цара. Како је нови појам државе и суверенитета узео маха, значај владара као личности опао је. Понекад, као и Луј XIV, краљ би преузео малу улогу у пословима државе. Чак и монарх који има веома активну улогу у влади, Фридрих II Велики, себе је описао 1756. године као „првог слугу државе“. Још једном се поставља питање, шта је толико лоше у вези са стањем као апстрактним ентитетом? Да бисмо схватили ауторов одговор, мора се узети у обзир други део овог двоструког процеса. У раном модерном добу „однос између државе и њених грађана није био заснован на емоцијама већ на разуму и интересу“. У оквиру ове концепције, грађанин ће задовољити захтеве иако је неспреман и гаји отворен отпор“.

Емоције треба искористити за нови апстрактни ентитет, јер како аутор наводи, „велика трансформација“ је на помо-

лу. Жан Жак Русо деловао је као почетни теоретичар новог поретка и по његовом мишљењу, сви морају бити подређени „општој вољи“ коју отелотворује нечији патријархат или заједница. „Активни патриотизам и учешће у општој вољи постаје највиши од свих врлина и извор свих које су преостале“. Са Русоом, међутим, још увек нисмо достигли модерне државе у свом кулминирајућем облику. Имамо апстрактни ентитет који чини професионална бирократија, где сви грађани из народа морају да се дају без лимита. И која је била сврха новог ентитета? Рат, борба без преседана, расипање људства и непостојање ограничења?

Испуњавајући своју сврху, држава постепено одузима потпуну контролу над монетарним системом. Аутор наводи да, пошто су „државе коначно успеле у својој намери да освоје новац, ефекат апсолутне економске доминације над самом државом био је да им се дозволи да се боре једни против других и не би било потребе за концентрацијом целокупне економске моћи у рукама државе, нити се то може оправдати, ако превасходни циљ није био да се заведе ред на једној страни и борба за своје суседе на другој“. Наизглед нејасан концепт, држава као апстрактни ентитет је попримила телесни облик и у ратовима 20. века и постаје „прождируће чудовиште“. Наравно, „благослови новог поретка морали су да се шире изван Европе, ка Азији, Африци и Латинској Америци“.

Аутор тврди да је држава ушла у период пада. Страхоте попут нуклеарног рата нису одвратиле државе од глобалног сукоба и, уз све страхоте и пропасти огромних ратова, држава је изгубила свој *раисон д’етре*. Даље, финансијска нужност готово свуда смањује број држава „благо-

стања“. Овде аутор не види распад државе као сасвим пожељан процес. Он пише да су „све у свему, опасности и могућности вероватно отприлике једнаки“. Нити за повлачењем државе треба жалити, нити ће сутрашњи свет бити много бољи или много гори од оног који се чак и сада губи у сенци. Он дефинише три карактеристике државе: суверенитет – којим тврди да држава одбија да подели неку од ових функција, рат – чинећи мировно доношење закона, издају правде и прикупљање прихода, који одређују валуту, и пружају унутрашњу безбедност са другима, али и све наведено концентрисано у властитим рукама.

Углавном, претња држави не долази ни од појединаца ни од група који врше функције владе у различитим заједницама, у различитим временима и местима пре 1648. године. Уместо тога, претња долази из других корпорација. Неколико таквих корпорација јесу територијалне природе, али већина није. Неке су регионалне и веће од државе, друге мање и само локалног карактера. Неке су међувладине, друге невладине организације. Неке су, пре свега, политичке природе, друге посвећене различитим крајевима, као што су прављење новца, заштита животне средине, ширење неке верске поруке, или пропагирање неких посебних разлога који могу да се крећу од смањења загађења па до права животиња, мада је свима заједничко да имају више слуха за модерне технологије, комуникације и транспорт посебно више од државе. Као резултат, неке од њих у стању су да стекну веће богатство од већине држава или преузму неку од функција пређашњег; или избегну контролу успостављањем колоније и крећу у борбу за ресурсе изван њених граница; или да утичу на мишљење својих

грађана више него што чине владе; или (као у случају бројних герилских и терористичких организација) успешно се одупру са оружјем у руци. Или, неретко, нека комбинација свих ових ствари.

Аутор сматра да је рат примарни разлог за постојање државе, док трговинска размена такође интегрише државе на начин који захтева давање неке од контрола суверенитета. У другим случајевима, технологија узима волан из руку државе и једноставно је заобилази. Коначно, стандардна држава неспособна је да испуни своја обећања (одржавање реда и закона, заштите, социјално и здравствено осигурање). Сигурно нико не би порекао да је држава у овом веку достигла ниво највеће историјске снаге. Ни египатски фараони, ни Набукодоносор, ни римски императори нису могли да управљају богатством и животима својих грађана као што је то био случај у нацистичкој Немачкој или совјетској Русији, или САД у Другом светском рату. Међутим, управо на врхунцу моћи, када институција изгледа највише неуништива и нерањива, појављују се знаци пропадања и распадања.

„Модерни међудржавни рат полако ишчезава“. Увођење нуклеарног оружја донело је рат између првих земаља немисливог ранга, јер уништавање не може бити ограничено. Нације више нису спремне да снесу велике трошкове технолошког одржавања националне армије, што указује на нестајање стварног, оружаног рата, па чак и конвенционалних снага. Међународно право сада потпуно осуђује рат, па агресија не доноси профит народима као што је то некада био случај (Садам Хусеин). До 1945. године моћ државе над животима својих грађана у сваком је аспекту расла. На крају Другог светског рата држава, у потрази да оправда своје

постојање у одсуству активног ратовања, окренула се ка идеји да „претежно влада треба да буде агенција при чему треба да мобилише народне масе“. Колапс СССР-а, глобална приватизација, опадање држава благостања широм света, указују на смрт социјализма. Терет благостања и неефикасних национализованих индустрија створили су своју опозицију.

Модерне технологије (принт, путеви, железнице, телекомуникације, писаће машине, модерно наоружање) раније су омогућиле држави да наметне контролу гвожђа преко њене територије и грађана, тако да сада технологија ради у супротном смеру. Сада умрежавање технологија доприноси томе да је националне границе и појединце теже контролисати. Међународне организације настале су са намером да стандардизују технологију, која је такође приморала државе да се удруже у регионалне савезе, над којима морају признати неке суверене контроле. Учешће у међународним трговинским споразумима исто тако нарушава суверенитет. Нова средства за телекомуникације (интернет, глобална телевизија) разбила су монопол државе на пропаганду и све више држава постају све мање и мање способне да обављају своје највише основне функције, одржавање реда и закона.

Грађани не верују држави да ради у њиховом интересу или да се држи својих обећања. „Јавно“ је постао синоним за „други ред“. Држава као, „управна држава“ и „терапеутска држава“, меша се у ситне личне ствари, навлачећи на себе све више презира. „Ови и безброј других облика мешања може довести само до отуђења и беса који некад представља потенцијални експлозив. У анкети после 1995. године и бомбашког напада за Оклахома Сити, 39% америчких грађана је изјавило да

су видели федералну владу као претњу својим правима и слободама. Друга анкета је показала да само 31% становништва има поверења у владу и у исто време, све мање и мање људи је спремно да се бори за државу, што резулира да регрутовање нестаје широм света“.

Аутор истиче да је цела поента његове књиге у томе да је држава као корпорација, вештачка творевина и разликује се од свих претходних влада и држава. То није баш тако једноставно као што се на први поглед чини, барем, не у његовој примени у будућности. Поставља се питање који је значај „државе као корпорације“ и како ће се примењивати у будућности? И да ли то значи да будућност друштва неће бити појединци који се такмиче, већ корпорације у трци за власт, нека врста корпоративног феудализма. Пад државе може значити просперитет и више слободе за неке, али за друге масовни поремећај, повећање насиља, крвопролића, хаос и опадање животног стандарда.

Аутор наводи и неколико пожељних промена и постулата: свет без рата, мање опорезивање, школовање код куће, крај субвенционисања „грешних“ понашања, као што су незаконитости и садашњи правосудн систем. Изгледи за свет са мање снаге концентрисане у националној влади, а више у другим областима, локалним заједницама и појединцама, донели би добробит за многе. Он сматра да се то дешава, различито на различитим местима, додуше не тако брзо као што је замишљао, не без противљења и отпора, али се ипак дешава. На који начин? Државе брзо губе способност да воде главни рат. САД чак и са гломазном војском не могу да се боре против сваког народа већег од нпр. Србије. Већина земаља укинула је обавезно служење војног рока. Многе су земље

децентрализоване и пренеле су снаге на локалитете. Приватизација широм света у вредности од неколико стотина милиона долара сада је неповратан процес. За многе људе, држава нема решење проблема, што опет представља проблем.

Аутор тумачи повећање регулације полиције и процеса милитаризације као паничан потез и последњи покушај да се моћ државе спаси посрнућа. Он је цитирао једног израелског судију: „Држава је постала толико слаба да је једина ствар која јој је преостала њена песница“, док је Лао Це је давно рекао: „Империја са превише прописа је у опадању.“ Аутор даље закључује да смо сведоци светске историјске промене огромног обима и значаја јер ако се пажљиво не управља, то повлачи за собом масовне покоље“. Како је Макијавели приметио, најбољи део мудрости ставља се у џепове историје.

Претпостављамо да ће се моћ модерне државе само проширити у будућности. Линеарна пројекција заједнички је људски пропуст да се игнорише могућност великих дисконтинуираних промена, земљотреса и таласа историје и то су управо велике промене које опстанак и просперитет препознају. Проучавајући друштвене системе, схватамо да су такви системи у сталном развоју, анализирајући њихово порекло, рану историју и недавну прошлост. Када је у питању глобални систем, овај задатак је захтеван, неопходан и ретко проценљив. Како се приближава наредна транзиција у систему, обележена падом територијалне државе као свог најистакнутијег и најмоћнијег подсистема, ми смо срећни да имамо као водич ову аналитичку и писмену снагу. Да је ово разумевање и увид било доступно и актуелно пре једног века, можда бисмо и били поштеђени туге, разарања у два свет-

ска рата; смрти колонијализма; и још увек исувише стварне опасности од нуклеарног, хемијског, биолошког рата или холокауста. Неке ствари у систему можда ће још бити постављене правилно или бар ублажавајуће, али ће захтевати значајне промене у нашим погледима и радикалним променама у нашој политици.

Може ли бити велики, сложен, и умерено ефикасан механизам за извлачење средстава од грађана и обогаћивање бирократске елите, својих савезника у трговини, медија и универзитета преко све више институционализованих система? Може ли корпорација која продаје сумњиву физичку сигурност грађанима, комерцијалним покровитељима и страним клијентима у замену за поштовање и географску ширину, проћи некажњено? Да ли постоји шанса да се формира нека агенција која би помогла у заштити нашег природног окружења, образовању и лечењу наше болесне и рањене деце? На основу прилично танких доказа, он тврди да је у периоду од 1975. године присутно слабљење великог рата и да ће се тај тренд наставити и у будућности, да повлачење добробити означава трајно удаљавање од државне активности, да је технологија неодољиво универзална, да претња држави од тероризма и од етничког сукоба расте и да ће наставити у будућности. И да је све то већ довело до опадања вере у државу. На крају крајева, како је аутор изјавио, више од шест стотина година било је потребно за „државу“ да се појави и победи и да ли је вероватно да ће за мање од једног века нестати?

Mr Марко М. Крстић
Докторанд на Факултету Безбедности
Универзитета у Београду